

Исакова Рахима Шахобиддинова*Наманган мухандислик — педагогика институти доценти***Жўрабоев Мехрузбек Мухторжанович***Наманган мухандислик — педагогика институти доценти***АЛИШЕР НАВОИЙ — БУЮК МАЪРИФАТПАРВАР СИЙМО**

Улуғ ўзбек шоири ва мутаффакири Алишер Навоийнинг ҳаётлик даврида унинг бир кечада портретлари яратилган бўлиб, яна бир қатор расмларда шоирнинг сиймоси акс эттирилган деб тахмин қилинади.

Алишер Навоий шахсияти тўғрисидаги энг қимматли ва ноёб манбалар албатта унинг ўз асарларидир. Шоирнинг ҳаёти ва ижодида оид кўплаб тадқиқотлар мавжуд, аммо уларда Алишер Навоийнинг нашр кўриши кифасининг тўла ва мукамал баёни йўқ. Ўша даврнинг машхур тарихчиси Фиёсиддин Хондамир асарларида, айниқса «Мақорим ул-ақлоу» китобида, ҳамда Зайниддин Восифийнинг «Бадои ул-вақои» ва Захриддин Бобурнинг «Бобурнома» сида Алишер Навоий ҳаётидан қизиқарли ва ибратли лавҳалар, унинг характерини айрим қирраларини очиб берувчи муҳим кузатишлар баён қилинган.

Тарихчи Қози Аҳмад Қумийнинг хатотлар ва расомлар тўғрисидаги «Гулистонни хунар» («Санъат гулистони») рисолидаги маълумотдан Алишер Навоийнинг «Мажолис ул-нафоис» таскирасини котиблар султони Султон Али Машхади ҳуснихат билан кўчирган, қўлёзма саҳифалари расмлар билан зийнатланган эканлигидан хабардор бўламиз.

Ўрта Осиё халқлари тасвирий санъати тарихида миниатюра ёки қадимги нодир қўлёзмаларни зийнатлаш учун яратилган нафис мўжаз расмлар жуда катта ўрин тутаяди. Буни кейин мустақиллик йилларида санъаткорларнинг олиб борган йирик тадқиқотлари эълон қилинган қатор рангли албомлар яна бир қарра тасдиқлайди.

Ўтган асрнинг 70-йилларида Алишер Навоий туғилган кунига 525 йил тўйини нишонлаш муносабати билан яратилган аксарият тасвирий санъат асарларидан ташқари расомлар Тўхтабек Соилов, Жавлон Умарбеков, Иван Кириакиди, Темур Саъдуллаев, Абдулбоқи Ғуломов, Темурғолиб Жамолиддинов ва бошқалар ижодида ҳам миниатюр санъати анъаналарига мурожат қилиш сезиларли даражада кучайган эди. Бугунги кунда Марказий Осиё жаҳоннинг энг қадимий маданий марказларидан бўлгани исботланмоқда. Аммо бу иш ката қийинчиликлар ва машаққатли тадқиқотлар туфайли амалга оширилмоқда. Чунки

Марказий Осиё халқларининг барча меъморий обидалари, зеби зийнатлари, уларнинг бадий нафис кўчирилган китоблари, мутасил чет эл босқинчилари томонидан талон-тарож қилиб келинди.

Абу Райҳон Берунийнинг ёзишича: «... Юнонистонлик фотик Искандар Ўрта Осиё халқларининг илму фан хазиналарини ўз мамлакатига олиб кетди. Искандар ва унинг ворислари томонидан ҳаёт воситаси бўлган ва фахр қилинадиган гўзал санъатлар барбод этилган эди. Искандар кўплаб китобларни куйдирган, ажойиб биноларни вайрон қилган» [1].

Қомусий билимлар соҳиби, буюк мутафаккир Алишер Навоий фан ва санъатнинг турли соҳалари: адабиёт, тарих, тил, мусиқа, хатотлик, математика, тасвирий санъат, меъморчилик ва бошқа билимларни ривожлантириш билан бирга таълим-тарбияни такомиллаштиришга ҳам ката еътибор берганди. У ўзининг «Хамса», «Мақбул-ул Қулуб» каби йирик асарларида, шунингдек, «Муножот», «Вақфил», «Мажолис-ул Нофоис», «Муҳокаматул луғатайн» асарларида еса тарбияга оид ўз қарашларини ифода этади.

Алишер Навоий ўзининг бадий асарларида комик инсон образларини яратиб, таълим-тарбия тўғрисидаги фикрларини ифодалаган бўлса, маърифий асарларида еса комик инсонни шакллантиришнинг тип мазмуни, йўллари усулларини батх этади.

Алишер Навоий ўз даврининг илғор, маърифатпарвар алломаси сифатида исломдаги таълим-тарбия ақидалари, ўзидан илгари ўтган мутафаккирларнинг қарашларини анъанавий тарзда давом еттирди. Айниқса, инсон камолотида илм-фаннинг ўрни, ақл-идрокининг аҳамиятини ёритиб берди.

Алишер Навоий билим олишда барча фанларни ўрганишни тарғиб этади. У билимни узлуксиз ўрганиш зарур дейди. Буюк аллома билим олиш тамойилларини ўз даврида тўғри ифодалаб, хатто таълим тизимини ҳам белгилаб беради, яъни Алишер Навоий таълим тизимини ўз даврида мактаб, мадрасаларда ўқиш, олим, ҳунарманд, санъаткорларга шогирд тушиб ёки мустақил ҳолда билим олиш имкониятларидан фойдаланишни тавсия этади. Мутафаккир ҳар бир инсон

ақли, ахлоқли, билимдон, одил, доно, софдил, саховатли, сабр-қаноатли, адолатли, мурувватли, камтар, мард ва жасур бўлмоғи лозим, деб таъкидлар эди.

Алишер Навоий асарларида китоб яратиш ёки китобот санъатига оид маълумотлар салмоғли ўрин егаллайди. Хусусан, унинг «Хамса» таркибидаги дostonлари, «Хазойин ул-Маоний» девони, «Мақбуб ул-қулуб» ва бошқа асарларида китобот санъатига таллуқли фикрлар, кузатишлар талайгина учрайди. «Мажолис ун-Нафоис» тазкирасидан китобот санъати ақли тўғрисидаги маълумотлар таҳлил етилади. Аммо тазкирада номлари зикр етилган еллик ижодкорларнинг китобот санъатига дахлдорлиги, уларнинг ҳар бири тўғрисида батафсил тўхташ бир мақола доирасида мумкин эмас.

Алишер Навоий даври китобот санъати хусусан расм санъати ва хаттотлик маълум даражада кўпгина тадқиқотчилар томонидан, шу жумладан А. А. Семёнов, Ҳамид Сулаймон, А. Муродов, Г. А. Пугаченкова, О. А. Акимушкин, А. А. Иванов, Н. Норқулов ва бошқалар томонидан ўрганилган.

Насталик хатининг мислсиз устози «Қиблат ул-қуттаб» (Котиблар пешвоси) унвони сохиби бўлган Султон Али Машҳадий Алишер Навоий ва Хусайн Байқаронинг тўплаб бебаҳо қўлёзмаларни китоб ҳолига келтиришда ката захмат чеккан. Бундан ташқари, Низомий, Фахриддин Аттор, Хўжа Хофиз, Саидий, Хусрав Деҳлавий, Абдурахмон Жомий сингари мумтоз адабиётимиз даҳоларининг кўплаб асарлари ҳам унинг бетиним сайи-ҳаракатлари билан қўчирилиб, авлодларга армуғон этилган.

Улуғ мутафаккир Алишер Навоий асарларини мутоала қилар еканмиз, уларда акс етган, илгари сурилган чин инсонпарварлик, ватанпарварлик, меҳнатсеварлик, ҳаётга ошувталиқ, кенг маънодаги ишқ-муҳаббат ғоялари вужуди шуни камраб олади, ўзига мафтун етади. Бу ҳам Навоий ижодининг умрбоқийлигидан, умумбашарий кадрятлар руҳи билан чуқур суғорилганлигидан далолатдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Абу Райҳон Беруний. Танланган асарлар 1-жилд. Тошкент, «Фан» нашриёти, 1968–1983-й.
2. Алишер Навоий, Ҳамса дostonи.